

wpłynął do redakcji: 7.02.2024;
przyjęty do druku: 22.05.2024

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2024.03.03>

Daniel BAKOTA*

ZARYS DZIEJÓW LUDOWYCH ZESPOŁÓW SPORTOWYCH W ZAGŁĘBIU DĄBROWSKIM (1945–1989)

Jak cytować [how to cite]: Bakota D., *Zarys dziejów Ludowych Zespołów Sportowych w Zagłębiu Dąbrowskim (1945–1989)*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2024, t. 7, nr 3, s. 41–56.

Outline of the History of People’s Sports Teams in the Dąbrowa Basin (1945–1989)

Abstract

The aim of the study is to present the activities of People’s Sports Teams (PST) in the Dąbrowa Basin in the years 1945–1989. The first PST links in the area discussed were created as early as in 1946 (including Orzeł Bobrowniki, PST Myszków and PST Przemsha Siewierz). In the period discussed the rural community of the Dąbrowa Basin took part in a lot of different sports initiatives, e.g. in rural strongman competitions, in chess tournaments for the “Golden Tower” or in rural sport festivals. Among the PST clubs existing in the Dąbrowa Basin, the most active ones were the above-mentioned PST Myszków, PST Będzin, PST Kłos Olkusz and PST Świątowitz Myszków. The multiple prize-winning representative of PST Myszków in the period discussed was Bogusław Fornalczyk (cyclist). In 1960, he competed in the 17th Summer Olympics in Rome. It is worth mentioning that in the following years (1961–1963) he also cycled in colours of PST Będzin. In turn, the representatives of PST Kłos Olkusz were most successful especially in sports acrobatics – including Beata Borowiec, Alicja Lach, Witold Majka and Agata Ostrowska, and in athletics – including Grażyna Kowina and Czesława Mentlewicz. For PST Świątowitz Myszków, which specialized in weightlifting, medals were won by, among others, Dariusz Osuch and Henryk Rok.

Keywords: sport, countryside, the Dąbrowa Basin, People’s Republic of Poland.

Streszczenie

Celem pracy jest ukazanie działalności Ludowych Zespołów Sportowych (LZS) na terenie Zagłębia Dąbrowskiego w latach 1945–1989. Pierwsze ognia LZS na tym obszarze powstały już w 1946 r.

* <https://orcid.org/0000-0002-5056-1928>; dr, Katedra Polityki Społecznej, Pracy Socjalnej i Turystyki, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie, Polska; e-mail: d.bakota@ujd.edu.pl (autor korespondencyjny)

(m.in. Orzeł Bobrowniki, LZS Myszków i LZS Przemsza Siewierz). Zagłębiowska społeczność wiejska w omawianym okresie brała udział w wielu różnych inicjatywach sportowych, np. w konkursach siłacza wiejskiego, w turniejach szachowych o „Złotą wieżę” czy w świętach sportu wiejskiego. Spośród istniejących na terenie Zagłębia Dąbrowskiego klubów LZS najprężniej działającymi były ww. LZS Myszków, a także LZS Sparta Będzin, LKS Kłos Olkusz i LKS Światowit Myszków. Najbardziej utytułowanym reprezentantem LZS Myszków w omawianym okresie był Bogusław Fornalczyk (kolarz). W 1960 r. wziął udział w XVII Letnich Igrzyskach Olimpijskich w Rzymie. Warto nadmienić, że w kolejnych latach (1961–1963) jeździł też w barwach LZS Sparta Będzin. Z kolei reprezentanci LKS Kłos Olkusz największe sukcesy odnosili przede wszystkim w akrobatyce sportowej (m.in. Beata Borowiec, Alicja Lach, Witold Majka i Agata Ostrowska) oraz w lekkoatletyce (m.in. Grażyna Kowina i Czesława Mentlewicz). Natomiast dla LKS Światowit Myszków, który specjalizował się w podnoszeniu ciężarów, medale zdobywali m.in. Dariusz Osuch i Henryk Rok.

Słowa kluczowe: sport, wieś, Zagłębie Dąbrowskie, Polska Rzeczpospolita Ludowa.

Wprowadzenie

Po zakończeniu II wojny światowej ruch sportowy na wsi zaczął się odradzać. Przełomowy dla upowszechniania kultury fizycznej w środowisku wiejskim okazał się 10 marca 1946 r., kiedy to podczas II Zjazdu Związku „Samopomoc Chłopska” (ZSCH) podjęto uchwałę o upowszechnianiu wychowania fizycznego na wsi. Wtedy też powołano do życia Ludowe Zespoły Sportowe (LZS)¹. Przyjmuje się, że pierwszy LZS powstał w 1946 r. na Opolszczyźnie (LZS Swornica Czarnowąs), aczkolwiek są i źródła, które miano pierwszeństwa przypisują wiejskiemu zespołowi utworzonemu na początku roku 1946 w Złotnikach Kujawskich. Jednak wielu autorów – niejako urzędowo – uznaje klub z Czarnowąs za pierwszy w Polsce, ponieważ działacze ZSCH wpisali go do swojego rejestru pod numerem 1².

Z biegiem czasu wzrastała liczba miejscowości, w których powstawały LZS. To z kolei wpłynęło na utworzenie w grudniu 1948 r. instancji kierującej ruchem sportowym na wsi – Głównej Rady Sportu Wiejskiego (GRSW), która później powołała swoje komórki w województwach, powiatach, jak i w większości gmin³. Jedną z pierwszych decyzji GRSW „[...] było ustalenie, że wszelkie formy organizacyjne sportu na wsi, które działały w zakładach rolnych, świetlicach oraz przy organizacjach młodzieżowych i uniwersytetach ludowych, przyjmą nazwę LZS”⁴. Pod patronatem ZSCH działalność ogniw LZS trwała do końca 1951 r.⁵ Następnie

¹ R. Szubert, *Kultura fizyczna w przemianach wsi polskiej w latach 1944–1956*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2010, s. 67.

² Tamże, s. 89.

³ S. Drążdżewski, *Ludowe Zespoły Sportowe*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1974, s. 30.

⁴ E. Małolepszy, D. Bakota, T. Drozdek-Małolepsza, A. Płomiński, *Z dziejów sportu i turystyki w działalności Krajowego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1975–2015*, Wydawnictwo im. S. Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2016, s. 23.

⁵ Zbiory prywatne Eligiusza Małolepszego, *40 lat Ludowych Zespołów Sportowych*, Katowice [b.d.w.], s. 1.

LZS scentralizowano w powołanym do życia w 1952 r. Zrzeszeniu LZS, które było pozornie „niezależne”, ponieważ opiekę nad nim sprawowała Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (zapewniała pomoc finansową, kadrową i organizacyjną), a także Związek Młodzieży Polskiej, który odpowiedzialny był za właściwe oddziaływanie ideowo-wychowawcze i napływ młodych aktywistów do Zrzeszenia⁶.

Ogniwa LZS powstawały również w Zagłębiu Dąbrowskim, regionie geograficzno-historycznym, zlokalizowanym w widłach trzech rzek: Białej Przemszy, Czarnej Przemszy i Brynicy⁷. Wprawdzie nie ma pełnej zgodności co do jego dokładnych granic, niemniej jednak obszar ten najczęściej osadza się w obrębie takich jednostek administracyjnych, jak:

- Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza (miasta na prawach powiatu);
- powiat będziński, myszkowski, olkuski i zawierciański (powiaty ziemskie);
- gmina Ożarówice (powiat tarnogórski)⁸.

Przymiotnik „dąbrowskie” pochodzi od miasta Dąbrowa Górnicza, czyli jednego z najsilniejszych ośrodków przemysłowych tego regionu. Około 1850 r. nazwę „Zagłębie Dąbrowskie” wymyślił Józef Cieszkowski. Był on wtedy naczelnym zawiadowcą kopalni rządowych Zachodniego Okręgu Węglowego w Dąbrowie Górniczej⁹.

Cel, metody i problemy badawcze

Celem pracy jest ukazanie działalności LZS na terenie Zagłębia Dąbrowskiego w latach 1945–1989. Cezura początkowa – rok 1945 – wiąże się z zakończeniem II wojny światowej, natomiast cezura – rok 1989 – to początek okresu transformacji ustrojowej. W zakresie stanu badań brak jest opracowania, które w sposób syntetyczny przedstawiałyby dzieje zagłębiowskich LZS. Problematyka dotycząca omawianego zagadnienia została częściowo przedstawiona przede wszystkim w publikacjach Janusza Mentlewicza¹⁰ oraz Eligiusza Małolepszego i Teresy Drozdek-Małolepszej¹¹,

⁶ J. Zajdel, *Sport na wsi*, Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, Warszawa 1954, s. 10; J. Masny, *Kultura fizyczna wśród młodzieży wiejskiej*, PWN, Warszawa – Kraków 1980, s. 31.

⁷ J. Zieliński, *Zagłębie Dąbrowskie*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Katowice 1979, b. pag.

⁸ P. Bielecki, *Krótką historią o Zagłębiu Dąbrowskim*, Forum dla Zagłębia Dąbrowskiego, Sosnowiec 2011, s. 1.

⁹ R. Dulias, A. Hibszer, *Województwo śląskie. Przyroda, gospodarka, dziedzictwo kulturowe*, Wydawnictwo Kubajak, Krzeszowice 2004, s. 115.

¹⁰ J. Mentlewicz, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłos” Olkusz. Historia 1967–2017*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2017; tenże, *701 i inni. Historia Ludowych Zespołów Sportowych w powiecie olkuskim*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2020; tenże, *Świadek sukcesu. 50 lat Lekkiej Atletyki Ludowego Klubu Sportowego „Kłos”. Historia 1967–2017*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2019.

¹¹ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Zarys dziejów sportu i turystyki w działalności Śląskiego Wojewódzkiego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe (1946–2021)*, Wydawnictwo PRYMAT, Białystok 2023.

w pracach poświęconych zagłębiowskim miastom i gminom (głównie Będzinowi¹², Bukownu¹³, Dąbrowie Górniczej¹⁴, Koziegłowom¹⁵, Myszkowowi¹⁶ i Olkuszowi¹⁷), jak również w jednej z prac niepublikowanych (autorstwa Edyty Kalinowskiej)¹⁸.

Do przygotowania pracy wykorzystano takie metody, jak: synteza, analiza tekstów źródłowych, indukcja oraz komparatystyka. Postawiono też następujące pytania (problemy) badawcze:

1. W jakich inicjatywach sportowych (np. konkursach, turniejach) społeczność wiejska z terenu Zagłębia Dąbrowskiego brała udział w latach 1945–1989?
2. Które kluby sportowe istniejące na terenie Zagłębia Dąbrowskiego, i będące pod jurysdykcją Zrzeszenia LZS, działały najprężniej w latach 1945–1989 (biorąc pod uwagę wyniki sportowe)?
3. W jakich dyscyplinach sportowych reprezentanci LZS z Zagłębia Dąbrowskiego odnosili w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) największe sukcesy na arenie krajowej i międzynarodowej?

Wyniki i dyskusja

Pierwsze ognia LZS w Zagłębiu Dąbrowskim powołano już w 1946 r. Były to m.in. Orzeł Bobrowniki, LZS Myszków¹⁹ i LZS Przemsza Siewierz²⁰. W latach 1950–1975 liczba ogniw LZS/Ludowych Klubów Sportowych (LKS) w powiatach położonych na terenie Zagłębia Dąbrowskiego (będzińskim, myszkowskim, olkuskim, zawierciańskim) była zróżnicowana (tabela 1). Najwięcej ogniw istniało w powiecie olkuskim, a najmniej w będzińskim. Z kolei najbardziej widoczna tendencja spadkowa liczby ogniw LZS/LKS zaznaczyła się w I połowie lat siedemdziesiątych XX w. w powiecie myszkowskim (od 41 ogniw w 1970 r. do 33 w roku 1974). Dane te, zawarte w Materiałach sprawozdawczo-programowych na VIII

¹² A. Glimos-Nadgórska (red.), *Będzin 1358–2008*, t. 3: *Od rozbiorów do współczesności*, Muzeum Zagłębia w Będzinie, Będzin 2008.

¹³ O. Dziechciarz, J. Sypień, *Dzieje Bukowna*, Urząd Miejski w Bukownie, Bukowno 2017.

¹⁴ *Encyklopedia Dąbrowy Górniczej A-Z*, t. 1, Towarzystwo Przyjaciół Dąbrowy Górniczej, Dąbrowa Górnicza 1996.

¹⁵ J. Wiśniewska, *Dzieje miasta i gminy Koziegłowy*, Śląska Agencja Prasowa, Katowice 1996.

¹⁶ K. Miroszewski (red.), *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*, Urząd Miasta Myszków, Myszków 2010.

¹⁷ F. Kiryk, R. Kołodziejczyk (red.), *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, PWN, Warszawa – Kraków 1978.

¹⁸ E. Kalinowska, *Powstanie i rozwój akrobatyki sportowej w latach 1967–1998 na przykładzie klubu LKS „Kłos” Olkusz*, praca magisterska, AWF Katowice 2004.

¹⁹ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, dz. cyt., s. 34.

²⁰ J.T. Michura, *Kronika Śląskiej Sztangi*, t. 2: *Monografie klubów*, Jerzy Teodor Michura, Śląski Związek Podnoszenia Ciężarów, [b.m.w.] 2016, s. 7.

Wojewódzki Zjazd Delegatów (Katowice – marzec 1975 r.), nie pokrywają się w pełni z informacjami zamieszczonymi w materiałach źródłowych, które pozyskano w Archiwum Państwowym w Katowicach, a które z kolei wskazują, że liczba ogniw LZS/LKS w powiecie myszkowskim w 1971 r. wynosiła 41²¹, a w kolejnym 39²². Tym samym mogą budzić wątpliwości dane z lat 1973–1974, wskazujące na spadek liczby ogniw LZS/LKS ww. powiecie do 33.

Tabela 1. Stan liczebny ogniw LZS/LKS na terenie powiatów Zagłębia Dąbrowskiego w latach 1950–1975

Rok	Liczba ogniw LZS/LKS w powiecie będzińskim	Liczba ogniw LZS/LKS w powiecie myszkowskim	Liczba ogniw LZS/LKS w powiecie olkuskim	Liczba ogniw LZS/LKS w powiecie zawierciańskim
1950	—	—	35	—
1960	17	24	35	19
1963	—	28	49	—
1964	—	32	—	—
1965	17	36	47	—
1966	19	40	53	25
1967	21	—	58	—
1968	—	—	62	—
1969	25	41	65	29
1970	27	41	69	30
1971	28	39	73	30
1972	26	33	—	29
1973	28	33	75	29
1974	27	33	75	30
1975	—	—	86	—

Źródło: Zbiory prywatne Stanisława Wrześcińskiego, Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Zrzeszenia „Ludowe Zespoły Sportowe” w Katowicach za okres 1967–1970, Katowice, dnia 3 kwietnia 1971, b. pag.; Zbiory prywatne Eligiusza Małolepszego, Materiały sprawozdawczo-programowe na VIII Wojewódzki Zjazd Delegatów, Katowice – marzec 1975, b. pag.; „Wiadomości Zagłębia” 1967, nr 48 (607), s. 6; D. Bakota, M. Khlud, *Sport in the district of Myszków in the years 1956–1975*, „Physical Activity Review” 2018, vol. 6, s. 97; J. Mentlewicz, *701 i inni. Historia Ludowych Zespołów Sportowych...*, s. 33.

²¹ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: APKat.), Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Myszkowie (dalej: KP PZPR w Myszkowie), sygn. 327/IV/69, Informacja Komisji Propagandy Komitetu Powiatowego PZPR w Myszkowie z całokształtu działalności w 1971 roku, s. 128.

²² APKat., KP PZPR w Myszkowie, sygn. 327/IV/73, Ocena aktualnego stanu i zadania w podnoszeniu poziomu rozwoju sportu w klubach sportowych i zakładach pracy w powiecie myszkowskim, s. 158.

Problemem w rozwoju kultury fizycznej na wsi była niewystarczająca ilość obiektów sportowych. Dotacje, które ogniwa LZS otrzymywały przeważnie od ZSCh, były na tyle skromne, że wystarczały jedynie na wykonanie bramek czy prostych urządzeń lekkoatletycznych (np. skoczni i rzutni). Niewątpliwie na lepszy stan infrastruktury sportowej na zagłębiowskiej wsi wpłynęli miejscowi działacze i ich bezinteresowna, społeczna praca. W aktywizacji społeczeństwa wiejskiego szczególną rolę odegrał, organizowany od roku 1962, konkurs nt. „Boisko w każdej wsi – Ośrodek Sportu i Rekreacji w każdej gminie”. Spośród inwestycji, które powstały w latach 1962–1984, wyróżnienie otrzymały następujące kluby: LZS Kromołów (1966 r.), LZS Ujejsce (1968 r.), LKS Orzeł Bobrowniki (1969 r., 1970 r.), LZS Tąpkowice (1971 r.) i LZS Legion Bydlin (1975 r.)²³.

W latach pięćdziesiątych XX w. zainicjowano też szereg imprez sportowych, w tym konkursów i turniejów. Jako jeden z pierwszych – na przełomie lat 1955/1956 – powstał konkurs siłacza wiejskiego, który spopularyzował na wsi podnoszenie ciężarów²⁴. Organizowano go podczas spartakiad zimowych, np. w 1962 r. taki konkurs zorganizował LKS Orzeł Bobrowniki. Wzięło w nim udział 60 zawodników²⁵. Z kolei od roku 1958 odbywał się turniej szachowy o „Złotą wieżę”, który w pierwszych latach organizowany był tylko do szczebla powiatowego. W edycjach 1966/1967 i 1967/1968 w klasyfikacji powiatów zwyciężył Myszków. Natomiast w kolejnych latach szachiści Zagłębia Dąbrowskiego nie odnieśli w tym turnieju żadnych sukcesów. Dopiero w finale centralnym w 1988 r. na 5. miejscu uplasowali się szachiści LZS Hetman Klucze, którzy z kolei w roku 1989 zajęli 2. miejsce (skład drużyny stanowili wówczas: Marek Dąbek, Grzegorz Roman, Katarzyna Roman i Wojciech Trzcionkowski)²⁶.

Na wsiach Zagłębia Dąbrowskiego organizowano też m.in. święta sportu wiejskiego (np. w 1965 r. w Przeczycach odbyło się II Powiatowe Święto Sportu Wiejskiego, które zostało zorganizowane przez Radę Powiatową LZS w Zawierciu oraz Zarząd Powiatowy Związku Młodzieży Wiejskiej)²⁷. Innym przykładem może być utworzenie w roku 1965, przez Społeczną Komisję Piłki Nożnej (działającą przy Powiatowej Radzie LZS w Będzinie), ligi wiejskiej. Inicjatywa ta zrodziła się po powołaniu do życia (jesienią 1965 r.) w powiecie będzińskim sześciu klubów piłkarskich (LZS Tucznawa, LZS Junak Łosień, LZS Trzebiesławice, LZS Błyskawica Preczów, LZS Psary i LZS Zieloni Twardowice). Rywalizację przeprowadzono w 2 grupach²⁸.

²³ Zbiory prywatne Eligiusza Małolepszego, *40 lat Ludowych Zespołów Sportowych...*, s. 8.

²⁴ S. Drążdżewski, dz. cyt., s. 95.

²⁵ „Wiadomości Zagłębia” 1962, nr 9 (307), s. 6.

²⁶ T. Nycz, S. Witkowski, *40 lat Turnieju Szachowego „O Złotą Wieżę”*, Wydawnictwo Szachowe „PENELOPA”, Warszawa 1998, s. 4, 61, 63–64.

²⁷ „Wiadomości Zagłębia” 1965, nr 37 (491), s. 6.

²⁸ „Wiadomości Zagłębia” 1965, nr 50 (504), s. 6.

Tabela 2. Końcowa tabela grupy I (1965 r.)

Lp.	Klub	Mecze	Punkty	Bramki
1	LZS Tucznawa	4	6	17:4
2	LZS Junak Łosień	4	4	11:6
3	LZS Trzebiestawice	4	2	4:22

Źródło: „Wiadomości Zagłębia” 1965, nr 50 (504), s. 6.

Tabela 3. Końcowa tabela grupy II (1965 r.)

Lp.	Klub	Mecze	Punkty	Bramki
1	LZS Błyskawica Preczów	4	6	12:8
2	LZS Psary	4	6	15:9
3	LZS Zieloni Twardowice	4	0	4:14

Źródło: „Wiadomości Zagłębia” 1965, nr 50 (504), s. 6.

Piłkarze Preczowa i Psar musieli stoczyć decydujący pojedynek na boisku w Łagiszy. W podstawowym czasie gry uzyskano wynik remisowy 2:2 i dopiero w dogrywce zawodnicy z Preczowa zdobyli jeszcze trzy bramki i zapewnili sobie zwycięstwo w swojej grupie. Finałowy mecz o tytuł mistrza ligi wiejskiej, w którym spotkali się mistrzowie grupy I i II (LZS Tucznawa i LZS Błyskawica Preczów) odbył się na boisku Stali Będzin²⁹. Zwycięzcą tego pojedynku zostali piłkarze Błyskawicy Preczów³⁰. Warto też nadmienić, że powołanie ligi wiejskiej w dużym stopniu przyczyniło się do popularyzacji piłki nożnej na będzińskiej wsi.

Najprężniej działającymi klubami LZS na terenie Zagłębia Dąbrowskiego, których reprezentanci odnosili sukcesy na arenie krajowej i międzynarodowej, były: LZS Myszków i LZS Sparta Będzin (kolarstwo), jak również LKS Kłos Olkusz (akrobatyka sportowa i lekkoatletyka) oraz LKS Świątówit Myszków (podnoszenie ciężarów). Warto też zaznaczyć, że w Będzinie – biorąc pod uwagę kolarstwo – powołano później do życia (na zasadach LZS) Ludowy Klub Kolarski (LKK) Sparta, który 5 listopada 1970 r. przekształcono w LKK Zagłębiak (działał do roku 1990, kiedy to na jego miejsce powołano LZS Ziemia Będzińska)³¹.

Najbardziej utytułowanym kolarzem LZS z Zagłębia Dąbrowskiego, w okresie istnienia PRL, był Bogusław Fornalczyk, który do 1960 r. reprezentował LZS Myszków, a następnie LZS Sparta Będzin (1961–1963). Kluczowy w jego karierze był rok 1958, kiedy to zwyciężył w mistrzostwach Polski w wyścigu indywidualnym ze wspólnego startu, w górskich mistrzostwach Polski i w Tour de Pologne. Dzięki

²⁹ Tamże.

³⁰ „Wiadomości Zagłębia” 1966, nr 19 (526), s. 6.

³¹ S. Witek, *Rozwój sportu i rekreacji. Kluby, organizacje, obiekty (1945–2007)*, [w:] A. Glimos-Nadgórska (red.), dz. cyt., s. 688.

tym sukcesom zajął 1. miejsce w plebiscycie na najlepszego sportowca LZS (1958 r.). Od tego momentu, nieznanym nikomu wówczas kolarz (urodzony w Jaworzniku k. Myszkowa), stał się kolarskim idolem wiejskiej młodzieży. Kolejne lata również były pasmem sukcesów. Dwukrotnie zwyciężył w drużynowych mistrzostwach Polski (1959 r., 1961 r.) i w przełajowych mistrzostwach Polski (1960 r.). Ponadto tytuł wicemistrza Polski wywalczył w górskich mistrzostwach Polski (1960 r.) i 3. miejsce w drużynowych mistrzostwach Polski (1960 r.). Uczestniczył też, aczkolwiek bez sukcesów, w mistrzostwach świata (czterokrotnie w latach: 1958, 1959, 1961, 1962) i w Wyścigu Pokoju (sześciokrotnie w latach: 1958 – 32. miejsce, 1959 – 10. miejsce, 1960 – 12. miejsce, 1961 – 29. miejsce, 1962 – 15. miejsce, 1963 – 37. miejsce). Z kolei podczas XVII Letnich Igrzysk Olimpijskich w Rzymie zajął w rywalizacji indywidualnej 11. miejsce na 76 startujących i 10. miejsce w drużynie na 32 startujące zespoły. W imprezach zagranicznych najlepsze miejsca zajął w wyścigu dookoła Bułgarii (1959 – 3. miejsce, 1961 – 4. miejsce)³².

Na uwagę zasługuje również fakt, że przy LZS Myszków istniała też żeńska sekcja kolarska. Jej kierownikiem i trenerem był Edward Pelka. W dniu 4 lipca 1965 r. myszkowianki po raz pierwszy wystartowały w ogólnopolskich zawodach kolarskich dla kobiet. W wyścigu na dystansie 36 km zwyciężyła reprezentantka grudziądzkiego Zrywu, ale kolejne miejsca zajęły zawodniczki myszkowskiego LZS: Jolanta Mastoń (2. miejsce), Jadwiga Kawa (3. miejsce) i Krystyna Rzepka (4. miejsce). Jeszcze większy sukces myszkowianki osiągnęły w mistrzostwach Polski, które zorganizowano w Brzesku–Okocimiu. Na trasie o długości 45 km reprezentantka LZS Myszków, 17-letnia Krystyna Rzepka, zdobyła wicemistrzostwo Polski. Trzecia na mecie była Jadwiga Kawa, a na 4. miejscu uplasowała się Janina Nowakowska. W ten sposób zawodniczki z Myszkowa zdobyły drużynowe mistrzostwo Polski w kolarstwie³³.

Sekcję akrobatyki sportowej, funkcjonującą w strukturach Zrzeszenia LZS i jednocześnie działającą na terenie Zagłębia Dąbrowskiego, posiadał wyłącznie LKS Kłós działający przy Zespole Szkół Zawodowych (ZSZ) Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Olkuszu³⁴. Klub powstał 26 września 1967 r., ale o sekcję akrobatyki sportowej wzbogacił się dopiero w roku 1971, pomimo że tę dyscyplinę sportu uprawiano w Olkuszu już nieco wcześniej. Jej początki wiążą się z ww. zespołem szkół, w którym istniało Szkolne Koło Sportowe (SKS) z akrobatyki sportowej. Do 1971 r., zanim opiekę nad młodymi sportowcami przejął LKS Kłós, prowadziła je Maria Kaplita³⁵. W roku 1971 klub przygarznął

³² <https://olimpijski.pl/olimpijczycy/boguslaw-fornalczyk/> [dostęp: 18.01.2024]; Z. Głuszek, *Leksykon polskich olimpijczyków 1924–1998*, Polskie Wydawnictwo Sportowe SPRINT, Warszawa 1999, s. 188; B. Łatuszkiewicz, *Zielone bractwo*, W.Z.Graf, Warszawa 2000, s. 16–17.

³³ „Wiadomości Zagłębia” 1965, nr 29 (483), s. 6.

³⁴ C. Michalski, *Sport w powiecie olkuskim*, [w:] F. Kiryk, R. Kotodziejczyk (red.), dz. cyt., s. 456.

³⁵ J. Mentlewicz, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłós” Olkusz...*, s. 4, 47.

także założoną rok wcześniej, przez Stefanię i Zdzisława Gregorskich, sekcję akrobatyki sportowej przy Szkole Podstawowej (SP) nr 5, z której treningi po niedługim czasie przeniesiono do ZSZ (powodem były złe warunki lokalowe)³⁶. Wtedy też podjęto w klubie decyzję o zatrudnieniu Stefanii i Zdzisława Gregorskich jako instruktorów (7 września 1971 r.)³⁷. Sekcję, którą wówczas objęli, tworzyła młodzież z SP nr 5 oraz z ZSZ, a później także i młodzież z innych szkół w Olkuszu i powiecie olkuskim.

Na arenie ogólnopolskiej akrobacji olkuskiego LKS wystąpili dopiero w 1973 r. i od razu odnieśli sukces. Zajęli 2. miejsce w Treningu Młodych Talentów, który zorganizowano w Toruniu. Kolejny rok okazał się jeszcze lepszy. Na rozgrywanych w dniach 7–8 grudnia 1974 r. mistrzostwach Polski seniorów w akrobatyce sportowej Witold Majka zdobył mistrzostwo Polski w skokach na ścieżce. Był to sportowiec, który wywalczył pierwszy tytuł mistrza Polski dla Olkusza³⁸. W II połowie lat siedemdziesiątych i w latach osiemdziesiątych XX w. sekcja była chlubą władz i mieszkańców miasta. Zawodnicy olkuskiego klubu, oprócz licznych sukcesów w mistrzostwach Polski, byli również pierwszymi, którzy rozstawili Olkusz poza granicami kraju. Podczas mistrzostw świata w Saarbrücken (RFN), które odbyły się w 1976 r., zawodniczka olkuskiego Kłosa, Bożena Cebula, wywalczyła 4. miejsce w wielobojach. Niebывалым sukcesem zakończyły się z kolei mistrzostwa świata w Sofii (Bułgaria) w 1978 r. Srebrny medal w konkurencji trójek zdobyły Beata Borowiec, Alicja Lach i Agata Ostrowska. Był to pierwszy medal mistrzostw świata wywalczony przez akrobatki olkuskiego klubu. Z kolei podczas mistrzostw świata w 1980 r., które zorganizowano w Poznaniu, srebrny medal zdobyły Agata Ostrowska i Beata Borowiec (w konkurencji dwójek)³⁹.

Osiągnięcia zawodników spowodowały, że w klubie utworzono Terenowy Ośrodek Szkolenia Młodzieży. Funkcjonował on w latach 1986–1987 i finansowany był przez Wojewódzką Federację Sportu w Katowicach⁴⁰. Sukcesy młodzieży były wspólnym wysiłkiem wielu zaangażowanych w to ludzi, nie tylko sztabu szkoleniowego, ale i rodziców, którzy pomagali w organizacji zawodów odbywających się na terenie Olkusza czy pokazów i obozów (letnich i zimowych). Obozy odbywały się w następujących miejscowościach: Bielsko-Biała, Brenna, Cetniewo, Kamień, Limanowa, Lubliniec, Młoszowa, Spała i Zawoja. Pokazy organizowano zaś najczęściej z okazji 1 maja, 22 lipca, Dnia Zwycięstwa, jak również na parafiadach. Urządzano też turnieje międzynarodowe z udziałem reprezentantów RFN, NRD, ZSRR, Bułgarii i Węgier⁴¹. Patronat LKS Kłós Olkusz nad

³⁶ <https://dziennikpolski24.pl/nadzieja-gregorskich/ar/1976630> [dostęp: 9.05.2024].

³⁷ J. Mentlewicz, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłós” Olkusz...*, s. 47.

³⁸ E. Kalinowska, dz. cyt., s. 21.

³⁹ J. Mentlewicz, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłós” Olkusz...*, s. 47–48.

⁴⁰ Tamże, s. 48.

⁴¹ E. Kalinowska, dz. cyt., s. 22–25.

sekcją akrobatyki sportowej zakończył się z dniem 31 marca 1989 r. Z kolei od 1 kwietnia patronat nad sekcją objął Międzyszkolny Klub Sportowy Czuwaj⁴².

Poza sukcesami akrobatów olkuski klub może poszczycić się także wynikami osiąganymi przez sekcję lekkoatletyczną. Powstała ona wraz z powołaniem klubu, a w grudniu 1967 r. połączono ją z sekcją lekkoatletyczną LZS Świt Sieniczo (od tego momentu jej reprezentanci startowali w barwach LKS Kłos Olkusz). Z kolei w 1968 r. sekcja przystąpiła do struktur Krakowskiego Okręgowego Związku Lekkiej Atletyki, a następnie do Polskiego Związku Lekkiej Atletyki⁴³.

Pierwsze medale w zawodach rangi mistrzostw Polski lekkoatleci olkuskiego Kłosa zdobyli w 1975 r. Podczas mistrzostw Polski w biegach przełajowych w Ostrzeszowie wywalczyli dwa medale. Czesława Pacia w biegu na dystansie 2500 m, w kategorii juniorów starszych zdobyła srebrny medal. Z kolei w kategorii juniorów młodszych, w biegu na dystansie 2200 m również srebrny medal wywalczyła Krystyna Wierkowicz. Były to pierwsze medale mistrzostw Polski w lekkoatletyce w historii tego klubu⁴⁴. Postępy sportowe zawodniczek sprawiły, że w 1977 r. Barbara Kwiatkowska, Czesława Mentlewicz (nazwisko pani eńskie Pacia) i Krystyna Wierkowicz zostały powołane do reprezentacji Polski na mecz Polska – ZSRR w Spale⁴⁵.

Pasmem sukcesów dla klubu były również lata osiemdziesiąte XX w. Na uwagę w tym okresie zasługują przede wszystkim Grażyna Kowina i Czesława Mentlewicz. Z ważniejszych sukcesów Grażyny Kowiny wymienić należy: 9 medali w mistrzostwach Polski seniorów (dwa złote – w biegu na dystansie 800 m w 1986 r. i w biegu na dystansie 3000 m w 1988 r.; trzy srebrne – w biegu przełajowym na dystansie 4000 m w 1988 r., w biegu na dystansie 1500 m w 1988 r. i w biegu na dystansie 3000 m w 1989 r. oraz cztery brązowe – w biegu na dystansie 800 m w 1984 r. i w biegu na dystansie 1500 m w latach 1985, 1987 i 1989) i 6 medali w halowych mistrzostwach Polski seniorów (dwa złote – w biegu na dystansie 800 m w 1986 r. i w biegu na dystansie 1500 m w 1987 r.; trzy srebrne – w biegu na dystansie 800 m w 1984 r. i 1987 r. oraz w biegu na dystansie 1500 m w 1985 r. i jeden brązowy – w biegu na dystansie 800 m w 1982 r.)⁴⁶. Reprezentowała też Polskę na mistrzostwach świata w biegach przełajowych w 1987 r. (80. miejsce) i w roku 1988 (100. miejsce). Z kolei w finale A Pucharu Europy w 1989 r. w Gateshead w biegu na dystansie 3000 m zajęła 5. miejsce⁴⁷.

Z kolei z sukcesów Czesławy Mentlewicz w latach osiemdziesiątych XX w. wymienić należy: 5 medali mistrzostw Polski seniorów (dwa srebrne – w biegu

---

⁴² E. Polak, *Akrobatyka sportowa w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2003, s. 103; E. Kalinowska, dz. cyt., s. 25.

⁴³ J. Mentlewicz, *Świadectwo sukcesu...*, s. 10, 16.

⁴⁴ Tamże, s. 40.

⁴⁵ Tenże, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłos” Olkusz...*, s. 14.

⁴⁶ Tenże, *Świadectwo sukcesu...*, s. 45.

⁴⁷ https://pl.wikipedia.org/wiki/Gra%C5%BCyna_Kowina [dostęp: 21.01.2024].

na dystansie 10 000 m w 1984 r. i w biegu na dystansie 20 km w 1984 r. oraz trzy brązowe – w biegu przełajowym na dystansie 4000 m w 1983 r., w biegu na dystansie 5000 m w 1984 r. i w biegu na dystansie 20 km w 1989 r.)⁴⁸, a także reprezentowanie Polski w Pucharze Świata w maratonie w Hiroszynie (1985 r.) i w Pucharze Europy w maratonie w Rzymie (1985 r.)⁴⁹.

Na uwagę zasługuje również fakt, że w olkuskiej SP nr 3, w latach 1983–1988, LKS Kłos prowadził klasy sportowe z lekkoatletyki. Trenerem młodych biegaczy był Zdzisław Kwiatkowski (nauczyciel wychowania fizycznego w tejże szkole). W tym okresie klub nawiązał też współpracę ze Związkiem Młodzieży Wiejskiej, co zaowocowało pokryciem przez tę organizację kosztów obozów sportowych⁵⁰.

W II połowie lat siedemdziesiątych XX w. największe sukcesy na terenie Zagłębia Dąbrowskiego w podnoszeniu ciężarów święcił LKS Pomowiec Rudniki (istniał w latach 1972–1979). Za to w 1979 r., na bazie Pomowca, powstał najsilniejszy klub ciężarowy w Zagłębiu Dąbrowskim – LKS Światowit Myszków⁵¹. Patronat nad klubem sprawowała Myszkowska Fabryka Naczyń Emaliowanych Światowit. Funkcję dyrektora fabryki pełnił Edward Furman. Szkoleniem zawodników występujących w II lidze zajmował się Mirosław Maj⁵². Zapleczem myszkowskiego klubu, skąd pozyskiwano zawodników, była sekcja w Cementowni Ogrodzieniec działająca przy tamtejszym Zespole Szkół (skupiała ok. 30 adeptów sportu ciężarowego)⁵³.

W 1980 r. na pomoście w Myszkowie zorganizowano mecz Polska – Węgry i finał VII Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży (OSM) w podnoszeniu ciężarów, w której złoty medal zdobył Andrzej Domagała, a srebrny – Jerzy Gieszczyk. Nie był to jednak rok samych sukcesów. Po wydarzeniach sierpniowych, które miały miejsce w 1980 r., zwolniono zawodników z etatów zakładowych. Ponadto klub nie utrzymał się w II lidze. Jednak młodzi zawodnicy dalej odnosili sukcesy na OSM. Henryk Rok wywalczył złoty medal na VIII OSM w 1982 r., a Janusz Kolanko srebrny medal na IX OSM w roku 1984⁵⁴.

Po krótkim pobycie w III lidze i ponownym powrocie do ligi II LKS Światowit Myszków dopiero w 1987 r. wywalczył upragniony awans do I ligi⁵⁵. Ponadto

⁴⁸ J. Mentlewic, *Świadectwo sukcesu...*, s. 44.

⁴⁹ Tamże, s. 171.

⁵⁰ J. Mentlewic, *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłos” Olkusz...*, s. 16.

⁵¹ K. Miroszewski, *Instytucje, organizacje i stowarzyszenia powojennego Myszkowa*, [w:] K. Miroszewski (red.), dz. cyt., s. 593. Zob. też A. Ociepa, *Geneza i działalność Klubu Sportowego „Polonia” Częstochowa do 2005 roku*, praca magisterska, AWF Katowice 2007, s. 14. Autorka tej pracy uważa, że LKS Światowit Myszków powstał z połączenia LKS Pomowiec Rudniki i LKS Zieloni Żarki. Natomiast z informacji pozyskanych w Archiwum Państwowym w Częstochowie wynika, że myszkowski LKS Światowit powstał na bazie rozwiązanego w 1979 r. klubu LKS Ostaniec Myszków.

⁵² „Wiadomości Sportowe” 1977, nr 43 (669), s. 4.

⁵³ „Wiadomości Sportowe” 1987, nr 42, s. 4.

⁵⁴ K. Miroszewski, dz. cyt., s. 593.

⁵⁵ „Wiadomości Sportowe” 1988, nr 2, s. 3.

w roku 1987 Rada Główna Zrzeszenia LZS w Warszawie sklasyfikowała myszkowski klub za wyniki we współzawodnictwie sportowym (biorąc pod uwagę podnoszenie ciężarów) na 4. miejscu (1986 r. – 11. miejsce)⁵⁶.

W marcu 1988 r. Myszków był gospodarzem 58. Mistrzostw Polski Seniorów w podnoszeniu ciężarów. Podczas ich trwania Henryk Rok (jako jedyny reprezentant LKS Światowit Myszków) wywalczył w wadze koguciej brązowy medal⁵⁷. Najlepsze jednak rezultaty dla myszkowskiego Światowitu osiągał Dariusz Osuch (w latach 1983–1988 zawodnik LKS Znicz Biłgoraj). W 1989 r. podczas XV Indywidualnych Mistrzostw Świata Juniorów do lat 20 w Fort Lauderdale (USA) sięgnął po złoty medal⁵⁸. W tym samym roku wywalczył również mistrzostwo Europy w Sarajewie. W dwuboju uzyskał 370 kg (167,5 kg w rwaniu + 202,5 kg w podrzucie)⁵⁹.

Wnioski

Reasumując należy stwierdzić, że powołanie w 1952 r. Zrzeszenia LZS nobilitowało wiejski ruch sportowy. Od połowy lat pięćdziesiątych XX w. zwiększył się udział LZS w masowych imprezach sportowych, w których wielu wybitnych sportowców stawiało swoje pierwsze kroki, np. do reprezentacji kraju niejednokrotnie trafiali ciężarowcy, którzy pierwszy kontakt ze sportem mieli poprzez – organizowany również na zagłębiowskiej wsi – konkurs siłacza wiejskiego. Z kolei jedną z największych imprez masowych był organizowany od roku 1958 turniej szachowy o „Złotą wieżę”. Reprezentanci Zagłębia Dąbrowskiego również w tej imprezie startowali i odnosili sukcesy. Brali też udział m.in. w powiatowych świętach sportu wiejskiego.

Pośród istniejących na terenie Zagłębia Dąbrowskiego klubów zrzeszonych w LZS, których zawodnicy odnosili sukcesy na arenie krajowej i międzynarodowej, wymienić należy przede wszystkim: LKS Kłos Olkusz, LZS Myszków, LZS Sparta Będzin i LKS Światowit Myszków.

Pomimo że najbardziej popularną dyscypliną sportu uprawianą w LZS była piłka nożna, to jednak najwięcej sukcesów zagłębiowskim LZS przysporzyli reprezentanci ww. klubów w takich dyscyplinach, jak: akrobatyka sportowa, kolarstwo, lekkoatletyka i podnoszenie ciężarów. Jedyna sekcja akrobatyki sportowej na terenie Zagłębia Dąbrowskiego, działająca w strukturach Zrzeszenia LZS, ist-

⁵⁶ „Wiadomości Sportowe” 1988, nr 16, s. 4.

⁵⁷ „Wiadomości Sportowe” 1988, nr 13, s. 2.

⁵⁸ Nie przewidziano, że zwycięzcą może być Polak, dlatego organizatorzy nie posiadali nagrania z polskim hymnem. W konsekwencji hymn zaśpiewał jeden z Polaków będący na zawodach, a mieszkający w USA. Zob. „Wiadomości Sportowe” 1989, nr 23, s. 2.

⁵⁹ „Wiadomości Sportowe” 1989, nr 29, s. 1; J. T. Michura, dz. cyt., s. 219.

niała w LKS Kłos Olkusz, który posiadał też wyróżniającą się, nie tylko w Zagłębiu Dąbrowskim, ale i w kraju, sekcję lekkoatletyczną. Spośród olkuskich akrobatów na uwagę zasługują m.in. Beata Borowiec, Alicja Lach i Agata Ostrowska (zdobyły medale w konkurencjach dwójek i trójek podczas mistrzostw Polski, a także mistrzostw Europy) oraz Witold Majka – mistrz Polski w skokach na ścieżce (1974 r.). W lekkoatletyce zaś najwięcej medali, na szczeblu krajowym, zdobyły Grażyna Kowina (9 medali w mistrzostwach Polski seniorów i 6 medali w halowych mistrzostwach Polski seniorów) oraz Czesława Mentlewicz (5 medali mistrzostw Polski seniorów). W kolarstwie najbardziej utytułowanym sportowcem z terenu Zagłębia Dąbrowskiego, reprezentującym LZS Myszków, a następnie LZS Sparta Będzin, był Bogusław Fornalczyk (wielokrotny medalista mistrzostw Polski). Natomiast najsilniejszą sekcję podnoszenia ciężarów, biorąc pod uwagę wyniki sportowe, posiadał LKS Światowit Myszków. Największe triumfy w omawianym okresie dla myszkowskiego klubu święcili m.in. Dariusz Osuch (złoty medal w mistrzostwach świata juniorów do lat 20 w 1989 r.) i Henryk Rok (brązowy medal w mistrzostwach Polski seniorów w 1988 r.).

DEKLARACJA BRAKU KONFLIKTU INTERESÓW

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu: *Zarys dziejów Ludowych Zespołów Sportowych w Zagłębiu Dąbrowskim (1945–1989)*.

FINANSOWANIE

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu: *Zarys dziejów Ludowych Zespołów Sportowych w Zagłębiu Dąbrowskim (1945–1989)*.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Częstochowie.

Archiwum Państwowe w Katowicach, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Myszkowie, sygn. 327/IV/69, Informacja Komisji Propagandy Komitetu Powiatowego PZPR w Myszkowie z całokształtu działalności w 1971 roku.

Archiwum Państwowe w Katowicach, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Myszkowie, sygn. 327/IV/73, Ocena aktualnego stanu i zadania w podnoszeniu poziomu rozwoju sportu w klubach sportowych i zakładach pracy w powiecie myszkowskim.

Zbiory prywatne Eligiusza Małolepszego.
Zbiory prywatne Stanisława Wrzesińskiego.

II. Źródła drukowane

40 lat Ludowych Zespołów Sportowych, Katowice [b.d.w.].

Informacja Komisji Propagandy Komitetu Powiatowego PZPR w Myszkowie z całokształtu działalności w 1971 roku.

Materiały sprawozdawczo-programowe na VIII Wojewódzki Zjazd Delegatów, Katowice – marzec 1975.

Ocena aktualnego stanu i zadania w podnoszeniu poziomu rozwoju sportu w klubach sportowych i zakładach pracy w powiecie myszkowskim.

Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Zrzeszenia „Ludowe Zespoły Sportowe” w Katowicach za okres 1967–1970, Katowice, dnia 3 kwietnia 1971.

III. Prasa

„Wiadomości Sportowe” 1977, 1987–1989

„Wiadomości Zagłębia” 1962, 1965–1967

IV. Źródła internetowe

<https://olimpijski.pl/olimpijczycy/boguslaw-fornalczyk/> [dostęp: 18.01.2024].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Gra%C5%BCyna_Kowina [dostęp: 21.01.2024].

<https://dziennikpolski24.pl/nadzieja-gregorskich/ar/1976630> [dostęp: 9.05.2024].

B. Literatura

I. Publikacje

Bakota D., Khlud M., *Sport in the district of Myszków in the years 1956–1975*, „Physical Activity Review” 2018, vol. 6, s. 94–99; <http://dx.doi.org/10.16926/par.2018.06.13>.

Bielecki P., *Krótką historia o Zagłębiu Dąbrowskim*, Forum dla Zagłębia Dąbrowskiego, Sosnowiec 2011.

Drążdżewski S., *Ludowe Zespoły Sportowe*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1974.

Dulias R., Hibszer A., *Województwo śląskie. Przyroda, gospodarka, dziedzictwo kulturowe*, Wydawnictwo Kubajak, Krzeszowice 2004.

Dziechciarz O., Sypień J., *Dzieje Bukowna*, Urząd Miejski w Bukowni, Bukowno 2017.

Encyklopedia Dąbrowy Górniczej A–Z, t. 1, Towarzystwo Przyjaciół Dąbrowy Górniczej, Dąbrowa Górnicza 1996.

Glimos-Nadgórska A. (red.), *Będzin 1358–2008*, t. 3: *Od rozbiorów do współczesności*, Muzeum Zagłębia w Będzinie, Będzin 2008.

- Głuszek Z., *Leksykon polskich olimpijczyków 1924–1998*, Polskie Wydawnictwo Sportowe SPRINT, Warszawa 1999.
- Kiryk F., Kołodziejczyk R. (red.), *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, PWN, Warszawa – Kraków 1978.
- Latuszkiewicz B., *Zielone bractwo*, W.Z.Graf, Warszawa 2000.
- Małolepszy E., Bakota D., Drozdek-Małolepsza T., Płomiński A., *Z dziejów sportu i turystyki w działalności Krajowego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1975–2015*, Wydawnictwo im. S. Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2016.
- Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., *Zarys dziejów sportu i turystyki w działalności Śląskiego Wojewódzkiego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe (1946–2021)*, Wydawnictwo PRYMAT, Białystok 2023.
- Masny J., *Kultura fizyczna wśród młodzieży wiejskiej*, PWN, Warszawa – Kraków 1980.
- Mentlewicz J., *50 lat Ludowego Klubu Sportowego „Kłos” Olkusz. Historia 1967–2017*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2017.
- Mentlewicz J., *701 i inni. Historia Ludowych Zespołów Sportowych w powiecie olkuskim*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2020.
- Mentlewicz J., *Świadectwo sukcesu. 50 lat Lekkiej Atletyki Ludowego Klubu Sportowego „Kłos”. Historia 1967–2017*, Klucze Poligrafii, Olkusz 2019.
- Michalski C., *Sport w powiecie olkuskim*, [w:] Kiryk F., Kołodziejczyk R. (red.), *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, PWN, Warszawa – Kraków 1978, s. 453–459.
- Michura J.T., *Kronika Śląskiej Sztangi*, t. 2: *Monografie klubów*, Jerzy Teodor Michura, Śląski Związek Podnoszenia Ciężarów, [b.m.w.] 2016.
- Miroszewski K. (red.), *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*, Urząd Miasta Myszków, Myszków 2010.
- Nycz T., Witkowski S., *40 lat Turnieju Szachowego „O Złotą Wieżę”*, Wydawnictwo Szachowe „PENELOPA”, Warszawa 1998.
- Polak E., *Akrobatyka sportowa w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2003.
- Zsubert R., *Kultura fizyczna w przemianach wsi polskiej w latach 1944–1956*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Wiśniewska J., *Dzieje miasta i gminy Koziegłowy*, Śląska Agencja Prasowa, Katowice 1996.
- Witek S., *Rozwój sportu i rekreacji. Kluby, organizacje, obiekty (1945–2007)*, [w:] Glimos-Nadgórska A. (red.), *Będzin 1358–2008*, t. 3: *Od rozbiorów do współczesności*, Muzeum Zagłębia w Będzinie, Będzin 2008, s. 677–706.
- Zajdel J., *Sport na wsi*, Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, Warszawa 1954.
- Zieliński J., *Zagłębie Dąbrowskie*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Katowice 1979.

II. Prace niepublikowane

a) prace magisterskie

Kalinowska E., *Powstanie i rozwój akrobatyki sportowej w latach 1967–1998 na przykładzie klubu LKS „Kłos” Olkusz*, AWF Katowice 2004.

Ociepa A., *Geneza i działalność Klubu Sportowego „Polonia” Częstochowa do 2005 roku*, AWF Katowice 2007.